

4.

Mislim da je teška greška tehničkog urednika što sadržaj knjige (str. 347) i adekvatnu materiju po poglavljima nije izrazio preglednije. Miješanjem naslova i podnaslova, a i ponekim loše odabranim naslovima poglavlja ova vrijedna knjiga se na prvi pogled čini nepreglednom, i tek nakon uvida u tekst dobiva se njena prava vrijednost. Očito »pod pritiskom vremenske žurbe« autorica nije uspjela ponegdje izbjeći nezgrapne konstrukcije, nedorečene misli ili suvišna ponavljanja, na što su je morali upozoriti recenzenti i pomoći joj da knjiga bude što bolja. Međutim, usprkos tome knjiga je vrijedan doprinos našoj historiografiji, i u budućim pisanjima o radničkom pokretu Hrvatske i socijalističkoj revoluciji neće se moći mimoći, jer popunjava veliku prazninu. Služimo se riječima slavenskog prvoborca i sudionika u borbama u Baranji Mirka Boškovića u predgovoru knjige: »Dobro je što je Nada Lazić imala smjelosti, volje i poriva da obradi Baranju u vrijeme narodnooslobodilačke borbe, bez obzira na to koliko su pojedini oblici aktivnosti te borbe obrađeni. To je u svakom slučaju ozbiljniji (i hvalevrijedan, opaska MKD) napor koji može podstaći i druge autore da se uključe u slične korisne poduhvate.«

Mira Kolar-Dimitrijević

KNJIGE O SPOMEN-OBILJEŽJIMA U ZAGREBU

U poslijeratnom periodu, dužem od 30 godina, podignuti su u cijeloj zemlji mnogobrojni spomen-objekti posvećeni događajima iz povijesti radničkog pokreta, narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije s ciljem da se sačuva uspomena na historijske događaje i ličnosti iz naše najnovije povijesti. U tom nastojanju, dakako, ni Zagreb nije izuzetak, i u njemu se nalazi više od sto obilježja, podignutih najvećim dijelom u prvim poslijeratnim godinama.

Da bi se najširi krug ljudi upoznao s tim spomen-obilježjima, Muzej grada Zagreba izdao je u povodu 13-godišnjice oslobođenja — 1958 — brošuru: Spomenici i spomen-ploče u čast učesnika i događaja NOB na području Zagreba (str. 58) čiji je autor Dušan Korać. Cijeli materijal podijeljen je na dva dijela: spomen-obilježja u općinama užeg područja grada (Črnomerec, Donji grad, Gornji grad, Maksimir, Medveščak, Peščenica, Susjedgrad, Trešnjevka, Trnje i Zagrebačka Dubrava) i obilježja u općinama na širem području (Dugo Selo, Remetinec, Samobor, Sesvete, Velika Gorica, Zaprešić i Zelina), tj. obuhvaća osim užega gradskog i područje (tadašnjeg) kotara Zagreb. Unutar pojedinih općina navedene su ulice, odnosno sela i naselja, abecednim redom. U prvom dijelu nalaze se opisi 116, a u drugom 52, tj. ukupno 168 spomen-obilježja. Autor je sa svakog objekta korektno i doslovno prenio tekst natpisa, odnosno dao osnovne podatke o umjetničkim spomenicima, poprskama i bistama, navodeći mjesto, ime autora, dimenzije i vrstu materijala. To je prvi, pionirski rad o toj temi i D. Korać je tako prvi popunio prazninu koja je postojala do toga

vremena, kad je riječ o točnom i sistematskom evidentiranju spomen-objekata iz revolucionarnog radničkog pokreta Zagreba.

Dvije godine kasnije — 1960 — Mahmud Konjhodžić je na osnovi obimne prikupljene dokumentacije objavio knjigu: Sjećanja u kamen uklesana — Spomenici radničkog pokreta i narodne revolucije u Hrvatskoj (Zagreb 1960, str. 301 + 78 likovnih priloga). U Hrvatskoj je do tog vremena bilo evidentirano oko 2700 spomenika, spomen-obilježja i ostalih objekata; međutim, u knjizi nije se mogla štampati sva objavljena građa zbog preopširnosti, već su obrađeni, uglavnom, značajniji objekti, čiji tekst sadrži povijesne činjenice i oni umjetnički spomenici za koje se uspjelo naći točne podatke. Mjesta, u kojima se nalaze objekti, navedena su abecednim redom, a grupirana su po okruzima i oblastima iz vremena NOB-a. Ta je podjela u knjizi označena naslovima bivših ratnih područja, što čitaocu pomaže u lakšem snalaženju.

Što se tiče spomen-obilježja u Zagrebu (str. 283—299), autor ih je — s obzirom na sadržaj — podijelio na nekoliko grupa: spomen-ploče o djelovanju KPJ (KPH) 1919—1945, ukupno 17; spomen-ploče kojima su obilježena mjesta pogibije komunista u oružanim okršajima s policijama u vremenu od 1931. do 1945. godine, ukupno 17; spomen-ploče na zgradama gdje su se rodili, živjeli i djelovali istaknuti revolucionari, ukupno 8; spomen-obilježja na zgradama u kojima su bili zatvori i tajna mučilišta u toku okupacije — 3, odnosno mjesta strijeljanja, vješanja i zajedničkih masovnih grobnica. Posebnu grupu čine umjetnički spomenici, biste i poprsja i na kraju slijedi djelomičan popis spomen-ploča palim borcima i žrtvama terora, postavljenih u pojedinim tvornicama, ustanovama, fakultetima, srednjim i ostalim školama. Autor nije kod svakog nabrojenog spomen-obilježja u Zagrebu doslovce navodio sva uklesana imena, kad je riječ o dužim popisima palih boraca ili velikim grupama žrtava terora, već je naveo samo sumaran broj.

To je dosad jedini pokušaj cjelovitog prikaza spomen-obilježja na području cijele Hrvatske, a već to potvrđuje vrijednost te edicije.

Stipe Ugarković i Ivan Očak autori su knjige: Zagreb grad heroj, Spomen-obilježja revoluciji (Zagreb 1979, str. 390). I u njoj je materijal podijeljen po gradskim općinama (ukupno deset), a unutar svake od njih izlaže se abecednim redom. Na kraju su knjige popisi ulica i trgova (str. 353—356), škola (359—360) i mjesnih zajednica (363—364) koje nose imena boraca NOB-a ili nazive povezane s revolucionarnim pokretom, a zatim slijedi indeks imena (str. 367—391). U predgovoru su autori istakli da su »u ovoj publikaciji korištena djela napisana na istu ili sličnu temu kao i arhivski materijali te objavljena i neobjavljena građa«, pa se s pravom postavlja pitanje kako su autori »dozvolili« da im se potkradu znatne faktografske greške, kad je riječ o kraćim biografskim podacima za pojedine revolucionare čije je ime uklesano na spomen-obilježju koje opisuju. Navest ću samo nekoliko primjera:

— za Božidara Adžiju, Ognjena Pricu i Otokara Keršovanija na jednom mjestu (str. 15) navodi se podatak da su strijeljani 10. srpnja 1941. godine, a dalje u tekstu (str. 50) stoji da su strijeljani 9. srpnja 1941. godine. Budući da je riječ o prvoj grupi strijeljanih interniraca iz Kerestince, preciznost je u datumima nužna, s obzirom na ubrzavanje priprema za kolektivni bijeg;

— Bogdan Ogrizović postaje članom, a zatim i sekretarom IV rajonskog komiteta u 1942. godini pa nije na toj dužnosti »kad je Zagreb bio okupiran« (str. 39);

- Krešo Rakić nije uhapšen u akciji dijeljenja letaka — 16. listopada 1941 — već je na osnovi »provale« neke omladinke uhvaćen na ulici zajedno sa cijelim tadašnjim srednjoškolskim skojevskim rukovodstvom. Stjepan Mlinarić, jedan od tada uhapšenih omladinskih rekuvodilaca, nije strijeljan u Rakovom Potoku, 16. studenog 1941, već je odmah nakon hapšenja ubijen na policiji (str. 41–42);
- Josip Turković je — osim nabrojenog — bio i borac u španjolskom građanskom ratu, što je i bio razlog da je u kolovozu 1941. godine sudjelovao pri formiranju odreda »Matija Gubec« (str. 51);
- Marko Miličić nije u »početku okupacije zemlje bio član MK KPH za Zagreb«, već je god. 1943. izabran najprije za člana IV rajonskog komiteta a potom i za člana MK KPH za Zagreb. Prema tome nije mogao poginuti kao član MK, 18. travnja 1941 — kako stoji u popratnom tekstu — već je poginuo 18. travnja 1944. što se na priloženoj fotografiji spomen-ploče i jasno vidi;
- u grupi dvanaestorice omladinaca koji su sudjelovali u napadu na odred 13. jurišne satnije hrvatskih sveučilištaraca (što je točan naziv!) spominje se i Milan Borščak (tako je i naveden u indeksu imena na str. 369) a riječ je, zapravo, o Milanu Borošaku, omladincu čije je ime u Zagrebu uklesano na dvije spomen-ploče (str. 73 i 253). Kad je riječ o toj omladinskoj grupi, autori govore i o »omladincu neutvrđena imena« a to je Đuro Đurašević — što je u literaturi i objavljenoj građi naznačeno (str. 71). Nije točna ni tvrdnja da je na mjestu napada uhvaćen Pero Rukavina, već je zajedno s Tvrtkom Seljanom i Anđelkom Berislavićem bio uhvaćen Ljubo Mrakovčić, a Rukavina je uhapšen naknadno (str. 72);
- nije Sidikija već *Sidkija* Sadiković (str. 96);
- Miškina nije prezime već književno ime Mihovila Pavleka (usp. str. 106, 354, 381);
- nije riječ o strijeljanjima »na javnim mjestima, u Vrapču, Remetincu, Dubravi, Jankomiru, Svetoj Nedelji i drugim mjestima« (str. 135), već o odmazdama vješanjem većih grupa talaca. Pri tom želim upozoriti da u Jankomiru nije bilo »javnog strijeljanja«, a pretpostavljam da autori pod »drugim mjestima« vjerojatno misle na Mraclin, Jakovlje, Krušljevo selo, Sv. Ivan Zelinu, Zaprešić, Čučerje, Čulinac, Veliku Goricu, Brdovec i Brezovicu gdje je obješeno mnogo zagrebačkih aktivista;
- Anku Butorac nisu oslobodili koprivnički komunisti. Netočna je tvrdnja da je »ustaše odvede u logor u Kerestinec. Za vrijeme mučenja od nje ne doznaju čak ni ime. Iscrpljena umire u Kerestincu, 22. siječnja 1942. godine«, budući da je logor u Kerestincu rasformiran potkraj srpnja 1941. godine a u njemu nisu bile zatočenice (str. 211);
- Pavao Markovac nije ubijen za vrijeme bijega iz logora, već je strijeljan na Dotrščini (str. 221);
- utvrđena je činjenica da je grupa od 44 uhvaćena internirca iz Kerestince strijeljana 17. srpnja 1941. godine. Prema autorima, Dušan Grković i Jaroslav Hvala bili su izdvojeni iz te grupe i strijeljani su u kolovozu te godine (str. 219, 257);
- tekst o Leu Rukavini prilično je nejasan. Je li riječ o *rodnom* ili *radnom* mjestu? Nije, naime, jasno kakvu su radio-stanicu ustaše pronašle, 22. lipnja 1941, »u njegovu rodnom mjestu«. Ako se pri tom misli na ilegalnu partijsku (emisiju) radio-stanicu u Zagrebu, ona je upravo proradila 23. lipnja 1941, a otkrivena je kasnije, i to na *radnom* mjestu L. Rukavine (str. 316);

— Viktorija Tučkorić nije bila »pet godina na robiji«, što bi značilo da se to odnosi na međuratno razdoblje, već je u toku rata provela oko godinu dana u ženskoj kaznionici u Požegi (str. 336) itd.

Nije mi uspelo shvatiti kriterij autora koji daju biografske podatke samo za neke poginule aktiviste. Pri tom se nikako ne slažem s ogradom autora u predgovoru (str. 18) da za kraće biografije »o svima nismo imali podataka, jer ih nismo, uza sve napore mogli naći« što je u suprotnosti s tvrdnjom da je u toj publikaciji korišten »arhivski materijal te objavljena i neobjavljena građa« (str. 17). Ne znam kojom su se neobjavljenom građom autori koristili, ali znam kojom objavljenom nisu. U pripremanje te edicije uloženi su nesumnjivo velik trud, a sigurno da bi se korištenjem većeg broja izvora i njihovog *točnog* intepretiranja izbjegli nedostaci i faktografske pogreške. Slažem se da »rezultati našeg (tj. autorovih) istraživanja nisu definitivni«, a isto tako i s konstatacijom »da su mnoge spomen-ploče u tako lošem stanju da je potrebno njihovo hitno obnavljanje. Uostalom, o stanju u kojem su neka spomen-obilježja govore i neke od ovih fotografija koje nisu mogle biti bolje uz najbolja naša nastojanja« (str. 18). Međutim, tu bih primijetila da pri izdavanju publikacija takve vrste nije uobičajeno da se koriste fotografije na kojima se nalaze i sami autori (v. str. 10+).

Narcisa Lengel-Krizman

PETAR OPAČIĆ, Solunski front—Zejtinlik, Beograd 1979.

Ove godine izašla je knjiga »Solunski front—Zejtinlik« autora Petra Opačića, naučnog saradnika Vojnoistorijskog instituta u Beogradu. Knjigu je objavila »Jugoslovenska revija« na srpskohrvatskom i francuskom jeziku. Ovim delom dat je naučni doprinos celovitom osvetljavanju jednog istorijskog događaja, koji je, inače, jedna od najsvetlijih stranica u istoriji srpskog naroda. Reč je, da to odmah istaknemo, o knjizi u kojoj je autor na relativno malo stranica, argumentovano, popularnim književnim jezikom i stručnim rečnikom istoričara i vojnika, kompleksno i sadržajno obradio složenu i obimnu temu iz prvoga svetskog rata — Stvaranje i proboj Solunskog fronta. Na osnovu naučne analize opšteg i posebnog, autor je objektivno i nepristrasno ocenio bitna pitanja vezana za taj događaj. Time je sažeto prikazao mukotrpan ali slavan put jedne male vojske, velike i nenadmašne u junaštvu u borbi za svoju domovinu. Pojava knjige dra Opačića izazvala je veliko interesovanje u naučnim krugovima i široj javnosti, što potvrđuje činjenica da je njeno izlaženje obeleženo u svim sredstvima javnog informisanja. Razlog je tako velikom interesovanju ne samo to što se knjiga pojavljuje 60 godina nakon slavne i pobedonosne ofanzive srpske vojske i savezničkih armija protiv Centralnih sila na balkanskom ratištu — Solunskom frontu, nego i zato što je autor obradio jednu istorijsku temu, koja je, inače, i do sada bila česta oblast istraživanja naučnih radnika i publicista, ali na način koji se izdvaja od svih dosadašnjih radova iz ove oblasti. Ovim se još jednom podseća najšira javnost na napore i herojske podvige srpske vojske i »posebno na one srpske voj-